

RAZPRAVE

**VPLIV KOMASACIJ NA KMETIJSTVO IN PODEŽELSKA
NASELJA NA DRAVSKEM IN PTUJSKEM POLJU**

AVTOR

dr. Vladimir Korošec

Proletarska ulica 14, SI – 2325 Kidričevo, Slovenija

vladimir.korosec@guest.arnes.si

UDK: 911.3:631.6(497.4)

COBISS: 1.01

IZVLEČEK

Vpliv komasacij na kmetijstvo in podeželska naselja na Dravskem in Ptujskem polju

Razdrobljenost kmetijskih zemljišč je ena glavnih ovir za posodabljanje in večjo ekonomičnost slovenskega kmetijstva. V zadnjih tridesetih letih je bilo na Dravskem polju izvedenih več melioracij in komasacij kmetijskih zemljišč, kar je prispevalo k zmanjševanju razdrobljenosti kmetijske posesti in povečanju pridelave. Prispevek govori o preoblikovanju kmetijstva na Dravskem in Ptujskem polju po letu 1991 ter vrednoti vpliv komasacij na strukturne in proizvodne spremembe v kmetijstvu. Razlike v velikosti kmetij so posledica dosedanjega socialnega in zemljiškoposestnega razvoja, različnih zemljiških ukrepov, zgodnejše urbanizacije Dravskega polja, pa tudi lege naselij v odnosu do centralnih naselij in zaposlitvenih središč.

KLJUČNE BESEDE

podeželje, podeželska naselja, urbanizacija, deagrarnizacija, kmečka gospodinjstva, zemljiškoposestna razdrobljenost, komasacije, Dravsko polje, Ptujsko polje, Slovenija

ABSTRACT

The impact commassation has on agriculture and rural settlements in the Drava and the Ptuj field

Dispersion of rural land in smaller pieces is the main obstacle in modernization as well as in greater profitability of Slovene agriculture. Through the last 30 years more commassations, irrigations or other appropriate measures on farming land in Drava field have been performed in order to prevent the dispersion of farming land into smaller pieces and to increase the yield. The paper talks about the transformation of agriculture in Drava and Ptuj field after the year 1991 and evaluates the impact commassation has on structural as well as productional changes in agriculture.

The differences in the size of farms so far are due to social as well as landownership development, various land measures, earlier urbanization of Drava field, the geographical position of settlements with regard to main settlements or employment centres.

KEY WORDS

rural settlements, countryside, urbanization, rural housekeeping, commassation, landownership dispersion, Drava field, Ptuj field, Slovenia

Uredništvo je prispevek prejelo 10. februarja 2006.

1 Uvod

V obdobju tržnega gospodarstva so zaradi vse močnejše konkurence skupnega evropskega kmetijskega trga tudi na področju kmetijstva v ospredju ekonomski kriteriji, ki določajo njegovo gospodarsko učinkovitost in s tem njegov obstoj. Nadaljnji razvoj slovenskega kmetijstva in podeželja je odvisen od strukturnih sprememb, katerih cilj je povečati velikost kmetij, izboljšati zemljiškoposestno zgradbo kmetij, izobrazbeno in starostno sestavo lastnikov kmetij, uvajati proizvodne specializacije in povezave med kmetovalci ter ukrepe celostnega razvoja podeželja.

Ena glavnih ovir za posodabljanje slovenskega kmetijstva je zemljiška razdrobljenost (Belec 1990, 209), ki je posledica zapletenega socialnega in gospodarskega razvoja na podeželju v drugi polovici preteklega stoletja. Njeni negativni učinki so še posebej neugodni v ravninskem in gričevnatem svetu severovzhodne Slovenije, kjer bi se zaradi ugodnih naravnih razmer lahko močnejše uveljavila visoko specializirana in tržno usmerjena kmetijska pridelava. Zemljiško razdrobljenost spremlja izjemna lastniška razdrobljenost ter pojav delavsko-kmečkih gospodinjev, ki so bila v drugi polovici preteklega stoletja prevladujoča socialna skupina na slovenskem podeželju. Delavsko-kmečka struktura je posebnost slovenskega kmetijstva (Klemenčič 1997, 71), kar kaže na položaj te dejavnosti v družbeni in gospodarski zgradbi bivše države. Medtem ko si je v industriji zaposleno prebivalstvo z bivanjem na podeželju nekoliko izboljšalo socialni položaj, je država na ta način ublažila pritisk na ceno dela ter uveljavila nacionalne interese, katerih cilj je bil ohraniti poseljenost podeželja in zmanjšati priseljevanje v mesta. Zaradi prehajanja odvečne kmečke delovne sile v nekmetijske dejavnosti in priliva kapitala iz drugih dejavnosti se je v preteklosti nekoliko utrjeval gospodarski položaj kmetijstva, vendar je zaradi ohranjanja tradicionalne agrarne strukture in ekstenzivnega kmetovanja to hkrati pomenilo njegovo stagnacijo ali nazadovanje (Korošec 2002, 64).

V zadnjih tridesetih letih je bilo v Sloveniji v povezavi z melioracijami izvedenih več komasacij kmetijskih zemljišč, kar je prispevalo k zmanjševanju razdrobljenosti kmetijskih posesti in povečanju pridelave. Poprečna velikost slovenskih kmetij (kmetija – v nadaljevanju tudi kmečko gospodinjstvo (mešano in čisto kmečko gospodinjstvo)) se je v zadnjem desetletju povečala za skoraj 25 %, od 4,1 ha v letu 1991 na 5,1 ha v letu 2000, vendar še vedno prevladuje delež malih kmetij. Leta 2000 je kar 65,9 % kmetij obdelovalo manj kot 5 ha kmetijskih zemljišč (Kovačič 2002, 68). Kljub postopnemu preoblikovanju so strukturne spremembe v kmetijstvu prepočasne, zato se ekonomski in socialni položaj kmetij ne izboljšuje, pač pa se bistveno zmanjšuje pomen kmetijstva v gospodarski zgradbi podeželskih naselij.

2 Metodologija

V prispevku so predstavljene strukturne spremembe na področju kmetijstva na Dravskem in Ptujskem polju po letu 1991 ter vzroki za različno preoblikovanje kmetijstva v obeh naravnih enotah. Preoblikovanje kmetijstva je socialno, organizacijsko, proizvodno in strukturno spreminjanje te dejavnosti oziroma prilagajanje novim gospodarskim in družbenim razmeram. Kaže se tako v opuščanju kmetovanja, posledica česar je zmanjševanje števila kmetij in zaraščanje kmetijskih zemljišč, pa tudi v povečevanju obsega kmetij, uvajanju specializacij in dopolnilnih dejavnosti, povezovanju kmetovalcev, zmanjševanju razdrobljenosti posesti ter izboljšanju izobrazbene in starostne sestave. V zadnjem obdobju si slovenska kmetijska politika in stroka prizadevata z različnimi ukrepi izboljšati razmere za kmetovanje, predvsem izboljšati zemljiško, posestno in lastniško sestavo kmetij. Med pomembnejše in razmeroma uspešne ukrepe uvrščamo komasacijo ali zložbo kmetijskih zemljišč (po Zakonu o kmetijskih zemljiščih iz leta 2003 lahko za komasacijo uporabljamo tudi izraz zložba zemljišč), kar zmanjšuje razdrobljenost kmetij in povečuje njihovo ekonomsko uspešnost.

Vzroke za strukturne razlike na področju kmetijstva med obema naravnima enotama ugotavljamo s primerjalno analizo dosedanjega socialno-ekonomskega razvoja naselij na Dravskem polju, kjer

je bilo v zadnjih dvajsetih letih izvedenih več komasacij kmetijskih zemljišč, nazadnje leta 2003, in naselij na Ptujem polju, za katera je značilna močna zemljiška razdrobljenost. S pomočjo statističnih podatkov in z anketiranjem gospodinjstev smo analizirali socialne in ekonomske razmere v petih naseljih na Dravskem polju, v Pongrcih, Stražgonjci, Starošincih, Šikolah in Zgornjih Jablanah. Zbrane rezultate smo primerjali z naselji Bukovci, Nova vas pri Markovcih, Prvenci in Sobetinci na Ptujem polju, kjer si prebivalci in občina prizadevajo izpeljati komasacijo kmetijskih zemljišč na območju trase hitre ceste med Ptujem in Ormožem in na načrtovanem namakalnem območju.

Izbrana naselja imajo podobne naravne razmere za kmetovanje, vendar zelo različno stopnjo urbanizacije, različen socialni razvoj in povsem neprimerljive zemljiškoposestne razmere. Leta 2000 je bila povprečna velikost kmetij v občini Kidričevo 8,9 ha, v preučevanih naseljih na Dravskem polju pa celo 11,3 ha. Na Ptujem polju so kmetije manjše, saj je njihova povprečna velikost v občini Markovci 5,2 ha, v štirih izbranih naseljih pa le 4,9 ha. S pojmom velikost kmetij razumemo kmetijska zemljišča v uporabi (KZU). Uporabljeni so podatki popisa kmetijskih gospodarstev v letu 2000. Razlike so posledica dosedanjega socialnega in zemljiško posestnega razvoja v obeh naravnih enotah, različnih zemljiških ukrepov, kot so obsežne komasacije in melioracije na Dravskem polju, pa tudi zgodnejše urbanizacije Dravskega polja ter lege naselij v odnosu do centralnih naselij in zaposlitvenih središč. Precejšnje razlike so tudi med naselji znotraj posamezne naravne enote.

3 Prebivalstvena sestava podeželskih naselij

Po letu 1991 se je število prebivalcev v podeželskih naseljih Spodnjega Podravja (Spodnje Podravje obsega občino Ormož in območje nekdanje občine Ptuj) v poprečju zmanjšalo za 7,8 %, na Dravskem in Ptujem polju pa za 3,8 %. Posamezna območja in naselja Dravske ravnine kažejo zelo neenakomeren demografski razvoj. V občini Markovci beležijo obravnavana naselja vse do leta 1991 zmerno rast števila prebivalcev, po letu 1991 pa se število prebivalcev postopno zmanjšuje. V naseljih na Ptujem polju se je zaradi drobne posesti izoblikovala pretežno mešana struktura gospodinjstev, ki jim

Preglednica 1: Spreminjanje števila prebivalcev v naseljih Dravskega in Ptujkega polja (Popis prebivalcev leta 1981, 1991 in 2002).

naselje	leto 1981	leto 1991	indeks rasti med letoma 1981 in 1991	leto 2002	indeks rasti med letoma 1991 in 2002
Pongrce	134	121	90	133	110
Starošince	234	219	94	224	102
Stražgonjca	210	202	96	180	89
Šikole	331	312	94	311	100
Zgornje Jablane	192	169	88	175	104
skupaj	1101	1023	93	1023	100
Občina Kidričevo	6720	6606	98	6502	98
Bukovci	915	903	98	952	105
Nova vas	450	462	103	392	85
Sobetinci	203	204	100	181	89
Prvenci	197	218	110	224	103
skupaj	1765	1787	101	1749	98
Občina Markovci	3820	3952	103	3798	96

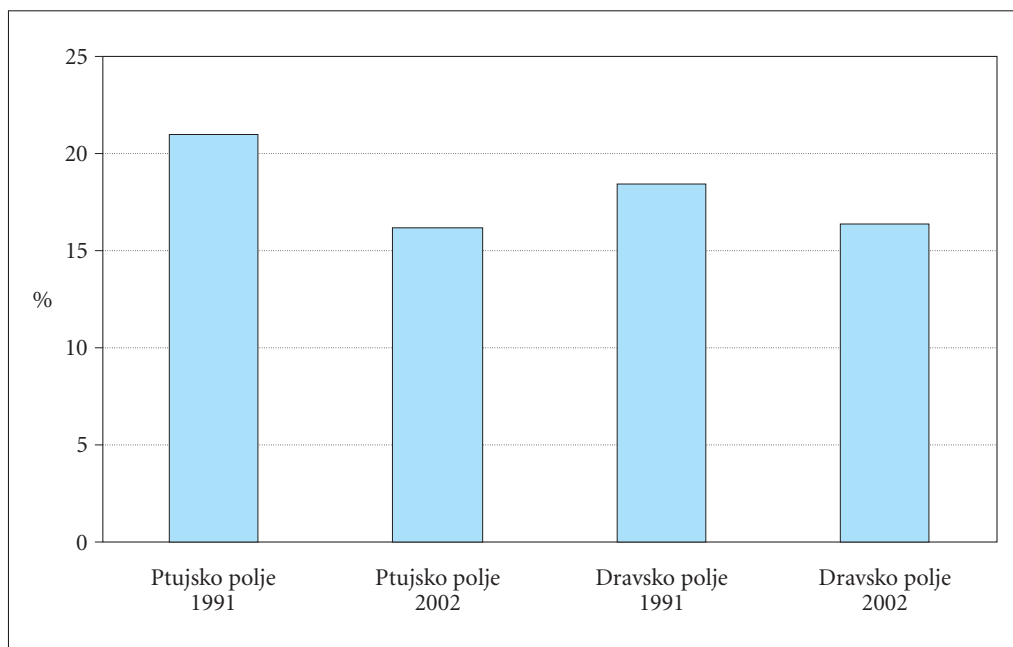
kmetovanje zagotavlja socialno varnost, kar je prebivalce zadržalo na podeželju. Posledice deagrarizacije in staranja prebivalcev se v teh naseljih močneje kažejo šele po letu 1991.

Naselja na Dravskem polju je depopulacija zajela že sredi osemdesetih let preteklega stoletja kot posledica agrarne prenaseljenosti ter uvajanja agrotehničnih ukrepov, ki so močno preoblikovali njihovo zemljiškoposestno zgradbo. Za zadnje desetletje je značilen nekoliko ugodnejši demografski razvoj, saj število prebivalcev v večini izbranih naseljih na komasacijskem območju Dravskega polja nekoliko narašča.

Razlike med naselji na Dravskem in Ptujskem polju so tudi v starostni sestavi prebivalcev. Na začetku devetdesetih let 20. stoletja je bilo v naseljih na Ptujskem polju v starostni skupini do 14 let 21 % prebivalcev. Za naselja na Dravskem polju pa je v tem obdobju že značilno staranje prebivalstva. Povprečni starostni indeks (razmerje med številom prebivalcev v starostni skupini 0 do 14 let in nad 65 let) je bil leta 1991 v naseljih na Ptujskem polju 49, v naseljih na Dravskem polju pa 76. Po zadnjem popisu leta 2002 je starostna sestava prebivalcev obeh obravnavanih območij bolj uravnotežena. Njuna skupna značilnost je naraščanje deleža starega prebivalstva. Leta 2002 je bil starostni indeks v občini Markovci 89 in v občini Kidričevo 97, kar je primerljivo s slovenskim poprečjem.

Čeprav se je v zadnjih desetih letih bistveno izboljšala izobrazba podeželskega prebivalstva, leta 1991 je imelo višjo ali visoko izobrazbo le 2,7 % prebivalcev podeželskih naseljih na Ptujskem in Dravskem polju, okrog 60 % pa jih je bilo brez izobrazbe ali le s končano osnovno šolo, je obravnavano območje po stopnji izobrazbe še vedno pod slovenskim poprečjem. Medtem ko je imelo leta 2002 v Sloveniji 13 % prebivalcev višjo ali visoko izobrazbo, jih je v naseljih na Dravskem polju s takšno stopnjo izobrazbe bilo 6,6 %, v naseljih na Ptujskem polju pa 5,7 %. Brez poklicne izobrazbe je bilo v obeh območjih več kot 40 % prebivalcev.

Nizka izobrazbena raven podeželskega prebivalstva onemogoča hitrejši razvoj kmetijstva in uveljavljanje storitvenih dejavnosti. Prebivalci podeželskih naselij bodo tudi v bodoče iskali zaposlitev zunaj kmetijstva, predvsem v obrti in industriji.

Slika 1: Prebivalci obravnavanih naselij, stari do 14 let, leta 1991 in 2002 (Popis prebivalcev leta 1991 in 2000).

4 Dejavnostna sestava prebivalcev podeželskih naselij

Preoblikovanje socialno-ekonomske zgradbe podeželskih naselij po letu 1991 se najbolj prepričljivo kaže v spreminjanju dejavnostne sestave prebivalcev, za katero so tako kot za večino urbaniziranih naselij značilni upadanje deleža kmečkega prebivalstva, rast zaposlenih v storitvenih dejavnostih in zmanjševanje deleža kmečkih gospodinjstev v naseljih. Navedeni splošni razvojni trendi se med naselji na Dravskem in Ptujskem polju precej razlikujejo.

Podatkov o številu aktivnega prebivalstva v kmetijstvu in številu kmečkih gospodinjstev iz popisov prebivalcev leta 1981 in 1991, ko so bila med kmečko prebivalstvo in kmečka gospodinjstva uvrščena vsa gospodinjstva s kmetijskimi zemljišči, ne moremo dosledno primerjati s podatki popisa kmetijskih gospodarstev leta 2000, ko imajo takšen status le gospodinjstva z najmanj 1 ha kmetijskih zemljišč (popis kmetijskih gospodarstev leta 2000 opredeljuje, da kmetija upravlja z najmanj 1 ha kmetijskih zemljišč (KZU) ali ima 10 a zemljišč in 90 a gozda, ali 30 a vinograda ali sadovnjaka, ali 2 glavi velike živine (GVŽ), ali 15 do 30 a vinograda oz. sadovnjaka in 1 do 2 glavi velike živine). Kljub temu primerjava kaže obseg in intenzivnost ekonomskega preoblikovanja podeželskih naselij na Dravskem in Ptujskem polju v zadnjih dvajsetih letih ter neenakomeren razvoj v obeh naravnih enotah.

Leta 1991 ni bistvene razlike v dejavnosti sestavi prebivalcev izbranih naselij na Dravskem in Ptujskem polju. Prevladujejo prebivalci, aktivni v kmetijstvu, teh je bilo v obeh naravnih enotah okrog 40 %, kar govori o visoki agrarni prenaseljenosti. Pomembnejše razlike so na ravni obeh občin. Leta 1991 je bilo na območju današnje občine Kidričevo v kmetijstvu aktivnih 27,9 % prebivalcev in v industriji 36,1 %, v občini Markovci pa okrog 40 % aktivnih v kmetijstvu in manj kot 20 % v industriji. Razlike so rezultat močnejše urbanizacije Dravskega polja, kjer sta poleg Kidričevega z raznovrstno industrijo še centralni naselji Cirkovce in Lovrenc na Dravskem polju z različnimi storitvenimi dejavnostmi.

Zadnji popis leta 2002 kaže precejšnje razlike v dejavnostni sestavi aktivnega prebivalstva obeh naravnih enot. Delež dejavnih v kmetijstvu se v naseljih na Dravskem polju po letu 1991 zmanjšuje počasneje kot v naseljih na Ptujskem polju. Leta 2002 je bilo v izbranih naseljih na Dravskem polju 19,6 % prebivalcev aktivnih na področju kmetijstva, na Ptujskem polju pa le 8,1 %. Na te spremembe sta najbolj vplivali drobna zemljiškoposestna zgradba kmetij na Ptujskem polju in agrarna prenaseljenost, zaradi česar veliko kmečkega prebivalstva išče zaposlitev zunaj kmetijstva.

Preglednica 2: Primerjava dejavnostne sestave prebivalcev med letoma 1991 in 2002 (Popis prebivalcev leta 1991 in 2000).

območje	dejavni v kmetijstvu		dejavni v industriji		dejavni v storitvah		neznano	
	število	%	število	%	število	%	število	%
Dravsko polje leta 1991	205	41,3	112	22,6	179	36,1		
Ptujsko polje leta 1991	378	42,3	189	21,1	327	36,6		
Občina Kidričevo leta 1991	864	27,8	1114	36,1	1114	36,1		
Občina Markovci leta 1991	698	40,8	340	19,9	672	39,2		
Dravsko polje leta 2002	78	19,6	122	30,7	175	44,1	22	5,6
Ptujsko polje leta 2002	54	8,1	276	41,4	292	43,7	45	6,7
Občina Kidričevo leta 2002	265	10,1	1115	42,3	1120	42,5	134	5,6
Občina Markovci leta 2002	106	7,2	614	41,5	644	43,6	114	7,7

5 Spreminjanje števila kmetij

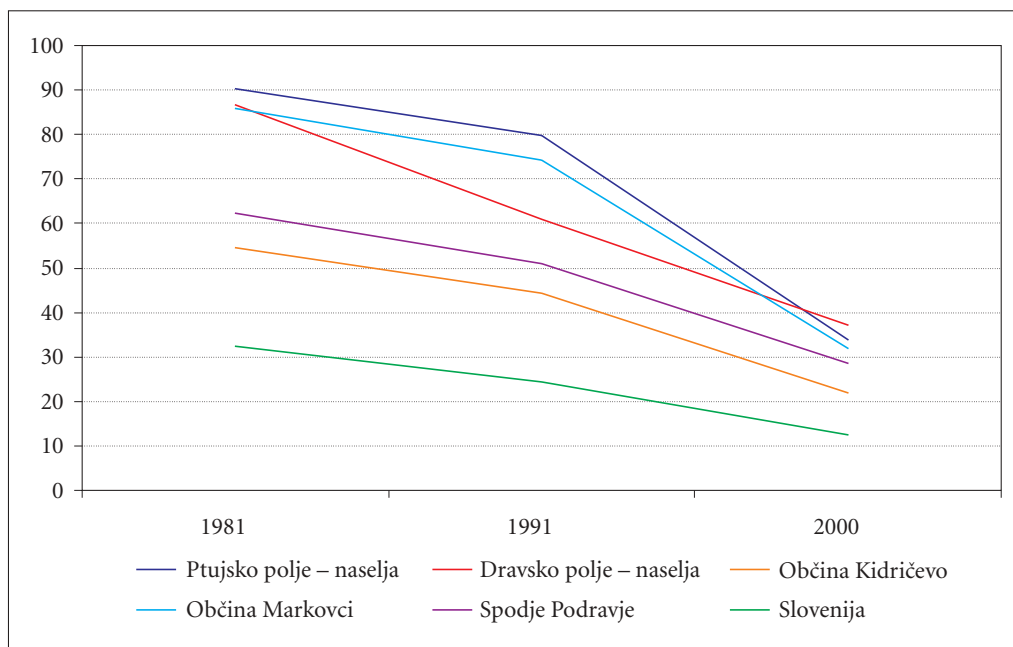
V letih 1981 in 1991 je bil v podeželskih naseljih na Ptujskem polju delež kmečkih gospodinjstev višji kot v naseljih na Dravskem polju, vendar se je njihovo število po letu 1991 močneje zmanjšalo, kar je delno posledica intenzivnejše rasti skupnega števila gospodinjstev v tej naravni enoti. Leta 1991 je bilo v izbranih podeželskih naseljih na Ptujskem polju 79,7 % kmečkih gospodinjstev, leta 2000 pa le 33,7 %. Na Dravskem polju je bil ta delež 60,9 % leta 1991 in 37,2 % leta 2000.

Podatki o številu kmetij kažejo, da se je ekonomska zgradba podeželskih naselij na Ptujskem polju pod vplivom urbanizacije močneje preoblikovala šele po letu 1991, medtem ko se je na Dravskem polju ta proces začel že v začetku osemdesetih let 20. stoletja. Med letoma 1981 in 2000 se je v obeh naravnih enotah število kmetij več kot prepolovilo. Delež kmečkih gospodinjstev je bil nekoliko nižji v naseljih na Ptujskem polju in v občini Markovci, saj je v tej naravni enoti, v primerjavi z naselji na Dravskem polju, močneje naraščalo skupno število gospodinjstev, čeprav se je število prebivalcev po letu 1991 zmanjševalo. Pojav je posledica staranja prebivalcev ter nastajanja mladih nekmečkih gospodinjstev z nizkim številom družinskih članov.

V obeh naravnih enotah se bo verjetno še nadalje zmanjševalo število kmetij. Ta proces bo močnejši v naseljih na Ptujskem polju, saj je bilo leta 2000 v občini Markovci kar 41,3 % kmetij v velikostnem razredu do 2 ha, v občini Kidričevo pa le 21,7 % kmetij.

6 Spreminjanje velikostne zgradbe kmetij

Povečevanje velikosti kmetij je dolgotrajen proces, ki ga ni mogoče uveljaviti zgolj z administrativnimi ukrepi kmetijske politike, kot so naložbe v kmetijska gospodarstva ali izvajanje komasacij

Slika 2: Delež kmečkih gospodinjstev v letih 1981, 1991 in 2000 (Popis prebivalcev leta 1981 in 1991 ter Popis kmečkih gospodarstev leta 2000).

kmetijskih zemljišč. Upoštevati je treba tudi socialni, kulturni, ekonomski in zgodovinski razvoj v regiji in državi ter nove razmere, ki jih je povzročila vključitev Slovenije v Evropsko skupnost.

Preoblikovanje velikostne sestave kmetij na Dravskem in Ptujskem polju smo analizirali s pomočjo podatkov popisa prebivalcev in gospodinjstev leta 1991 in popisa kmečkih gospodarstev leta 2000. Povsem enostavna primerjava obeh popisnih let kaže velike razlike med naravnima enotama. Skupna razvojna značilnost je zmanjševanje števila malih kmetij v velikostni skupini do 5 ha in povečevanje deleža srednje velikih in velikih kmetij. Na Dravskem polju je ta proces intenzivnejši, saj se je število kmetij v velikostnem razredu do 5 ha zmanjšalo skoraj za dve tretjini, od 1539 leta 1991 na 715 leta 2000. Drastično zmanjšanje števila kmetij v najnižjem velikostnem razredu ni zgolj statistično (zaradi različnega opredeljevanja kmečkih gospodinjstev leta 1991 in 2000 namreč ni mogoče povsem enakovredno primerjati rezultatov), ampak se v povečevanju poprečne velikosti kmetij in naraščanju deleža velikih kmetij na Dravskem polju kažejo tudi globlje strukturne spremembe kmetijstva v tej naravni enoti ter njen močnejši ekonomski razvoj. Leta 1991 je bilo na Dravskem polju le 24,7 % kmetij večjih od 5 ha. Leta 2000 se je njihovo število sicer zmanjšalo, vendar se je zaradi močnega upadanja števila malih kmetij povečal delež velikih kmetij na 45,3 %. Na začetku devetdesetih let 20. stoletja je bila poprečna velikost vseh kmetij v naseljih na Dravskem polju 3,4 ha, leta 2000 pa 7,3 ha. Z zaposlovanjem v nekmetijskih dejavnostih v bližnjih zaposlitvenih središčih (Ptuj, Kidričevo, Maribor ali Slovenska Bistrica) oziroma z rastjo življenjske ravni pretežno mala kmečka gospodinjstva postopno opuščajo kmetovanje.

Na Ptujskem polju se v primerjavi z Dravskim poljem število malih kmetij ni bistveno zmanjšalo, zato se delež kmetij nad 5 ha tudi ni pomembneje povečal. Leta 1991 je bilo na Ptujskem polju 15 % kmetij, večjih od 5 ha, leta 2000 pa 26,1 %.

Razlike v velikostni zgradbi kmetij na Dravskem in Ptujskem polju niso nastale v najnovšem obdobju, temveč so rezultat zgodovinskega razvoja in so se v zadnjih dvajsetih letih 20. stoletja le dodatno povečevale. Višja poprečna velikost kmetij in višji delež velikih kmetij na Dravskem polju je tudi posledica dejstva, da se je v tej naravni enoti zaradi posebnih naravnih razmer vse od druge polovice 19. stoletja povečeval obseg travnikov in pašnikov in uveljavljal poljedelsko-živinorejski tip kmetovanja (Bračič 1975, 141), kar je prispevalo k utrjevanju ekonomske moči kmetij. Bračič v študiji Ptujsko polje (Bračič 1975, 126) na podlagi analize podatkov posebnega popisa kmetijskih gospodarstev v občini Ptuj leta 1964

Preglednica 3: Velikostna zgradba kmečkih gospodarstev leta 1991 in 2000 v % (Popis leta 1991 in Popis kmečkih gospodarstev leta 2000).

območje	do 5 ha	5 do 10 ha	10 ha in več	popvprečje v ha
Ptujsko polje leta 1991	85,0	11,9	3,1	2,6
Ptujsko polje leta 2000	73,9	17,6	8,5	5,1
Občina Markovci leta 1991	86,6	10,3	3,1	2,5
Občina Markovci leta 2000	78,9	13,4	7,7	5,1
naselja v Občini Markovci leta 1991	86,6	9,9	3,5	2,4
naselja v Občini Markovci leta 2000	78,7	13,0	8,3	4,9
Dravsko polje leta 1991	75,3	16,1	8,6	3,4
Dravsko polje leta 2000	54,7	25,3	20,0	7,3
Občina Kidričevo leta 1991	69,9	17,8	12,3	3,9
Občina Kidričevo leta 2000	49,2	27,3	23,5	8,9
naselja v Občini Kidričevo leta 1991	56,7	25,9	17,4	5,2
naselja v Občini Kidričevo leta 2000	34,7	30,6	34,7	11,3

ugotavlja razlike v velikostni zgradbi kmetij na Ptujskem in Dravskem polju. Leta 1964 je bilo na Dravskem polju 29,6 % kmetij, večjih od 5 ha, na Ptujskem polju pa je bilo v tej velikostni skupini 21,2 % kmetij.

Iz raziskave Vloga in funkcionalnost zaščitene kmetij v občini Ptuj ugotovimo, da je imelo leta 1981 na Dravskem polju 28,3 % vseh kmetij status zaščitene kmetij (kriterije za opredeljevanje zaščitene kmetij določata Zakon o dedovanju kmetij iz leta 1973 in občinski odlok o zaščitene kmetijah iz leta 1977), medtem ko je bilo na Ptujskem polju takšnih kmetij 22,7 % (Kladnik 1983, 35). Ob izločitvi kmetij, ki imajo manj kot 1 ha kmetijskih zemljišč, pa je bilo na Dravskem polju med zaščitene kmetije uvrščenih 51,6 % vseh kmetij, na Ptujskem polju pa le 38,9 % kmetij (Kladnik 1983, 34 in 35).

Močnejša urbanizacija Dravskega polja ter razmeroma ugodna velikostna zgradba in boljši ekonomski položaj kmetij so ključni dejavniki, ki so v osemdesetih letih 20. stoletja pospešili dokaj obsežno izvajanje komasacij kmetijskih zemljišč v tej naravni enoti. Od leta 1985 do danes je bilo na Dravskem polju v zložbe zemljišč vključenih skoraj 5000 ha, na Ptujskem polju pa le nekaj več kot 1000 ha.

7 Vpliv komasacij na preoblikovanje kmetijstva in podeželskih naselij izbranega območja na Dravskem polju

Neposredni cilji komasacije kmetijskih zemljišč je zagotoviti optimalno proizvodnjo z minimalnimi stroški (Prosen 1993, 46) oziroma usposobiti zemljišča za večjo in gospodarnejšo kmetijsko proizvodnjo (Priročnik ... 1985, 8). Seveda je komasacija zemljišč širši pojem, saj je skupaj z drugimi agrarnimi operacijami najpomembnejša metoda urejanja celotnega podeželskega prostora (Prosen 1993, 46). Komasaacija ni zgolj upravno-ekonomski poseg, namenjen zmanjševanju razdrobljenosti kmetijskih zemljišč, temveč mora vsebovati ukrepe za reševanje socialnih, ekoloških in funkcijskih problemov na podeželju. Komasaacija zemljišč je najbolj celosten poseg v ekonomsko, socialno in prostorsko zgradbo podeželja oziroma podeželskih naselij, zato so njegovi učinki nadvse kompleksni in se kažejo na mnogih področjih.

Prispevek spremlja učinke izvedene komasacije na spreminjanje kmetijstva v obravnavanem območju ter ob upoštevanju dejstva, da je bilo na Dravskem polju opravljenih več komasacij in drugih zemljiških posegov, ugotavlja, kakšen je njihov vpliv na preoblikovanje celotnega podeželja.

Vpliv komasacij kmetijskih zemljišč na preoblikovanje kmetijstva in podeželskih naselij smo preučili na komasacijskem območju Dravsko polje 1, kjer je bilo v letih 2002 in 2003 v katastrskih občinah Starošince, Pongrce, Šikole, Stražgonjca in Gorica v postopek zložbe vključenih okrog 486 ha kmetijskih zemljišč. Analizirali smo zemljiškoposestno strukturo na komasacijskem območju pred zložbo in po njej ter anketirali kmečka gospodinjstva, vključena v postopek komasacije.

Komasacija Dravsko polje 1 je nadaljevanje obsežnih agrotehničnih ukrepov, začeti v osemdesetih letih 20. stoletja, katerih cilj je izboljšati zemljiškoposestno zgradbo in možnosti kmetovanja. Območje leži v osrednjem delu Dravskega polja, kjer prevladujejo parcelno in lastniško razdrobljene njivske površine. Pred komasacijo je 320 lastnikov obdelovalo 1112 parcel, njihova poprečna velikost pa je bila 0,4373 ha.

Po zložbi zemljišč se je povečal obseg njiv in cestnega omrežja, medtem ko se skupni obseg kmetijskih površin ni bistveno spremenil. Povsem spremenjeno sliko kaže ta parcelna in lastniška zgradba zemljišč. Zaradi zamenjav zemljišč, prodaje in dedovanj se je število lastnikov zemljišč zmanjšalo za dobrih 20 %, število parcel pa se je več kot prepolovilo. Njihova poprečna velikost se je povečala za 0,7079 ha in znaša 1,1452 ha. Večina kmetij je z zložbo docela izboljšala strukturo lastnih zemljišč, saj so bile že pred tem vključene v komasacije na Dravskem polju.

Poleti leta 2004 smo anketirali 67 gospodinjstev, ki imajo zemljišča na komasacijskem območju Dravsko polje 1, od tega 34,3 % kmečkih, 59,7 % mešanih in 6 % nekmečkih. Gospodinjstva so v poprečju obdelovala 9,5 ha lastnih kmetijskih zemljišč, skupaj z najetimi pa 13,5 ha. Kmetijska zemljišča najema 52,2 % vseh anketiranih gospodinjstev, skoraj 70 % čistih kmečkih in celo 48 % mešanih gospodinj-

stev, kar kaže na njihovo proizvodno usmerjenost v pridelavo poljščin za živinorejo ter na dokaj močno tržno usmerjenost. Prevladujejo kmetije z mešano tržno pridelavo, takšnih je skoraj 45 % od vseh ali 56,5 % čistih in 42,5 % mešanih, s čimer si kmetije zagotavljajo večjo stabilnost in zanesljivost dohodka. S specializirano tržno pridelavo se ukvarja le 24 % kmetij, 30 % pa jih prideluje zgolj za lastno porabo. Glavne kmetijske dejavnosti so pridelava mleka, pridelava poljščin ter prašičereja. Izključno s pridelavo poljščin se ukvarja manj kot 15 % kmetij.

O razmeroma šibkem razvoju govori podatek, da le 22,4 % vseh kmetij (od tega 30,4 % čistih kmetij) načrtuje proizvodne spremembe in novosti. Uvajanje organizacijskih in proizvodnih novosti na kmetije ni pomembno zgolj zaradi ohranjanja njihove proizvodne sposobnosti in celo preživetja, temveč je pomemben ukrep izboljševanja ekonomske strukture kmetijstva v regiji. V obravnavanem območju prevladujejo mešana gospodinjstva, od katerih kar tretjina kmetuje za lastne potrebe. Tako šibka razvojna usmerjenost je gotovo posledica mešane socialne zgradbe kmetij ter zaostrenih in nepredvidljivih razmer za gospodarjenje v kmetijstvu.

Kmetije kljub temu realno ocenjujejo, da se bodo s kmetijstvom ukvarjali tudi njihovi potomci, saj ima naslednika kar 82 % kmetij. Več kot 56 % lastnikov kmetij in 65 % lastnikov čistih kmetij meni, da bodo kmetovali tudi nasledniki.

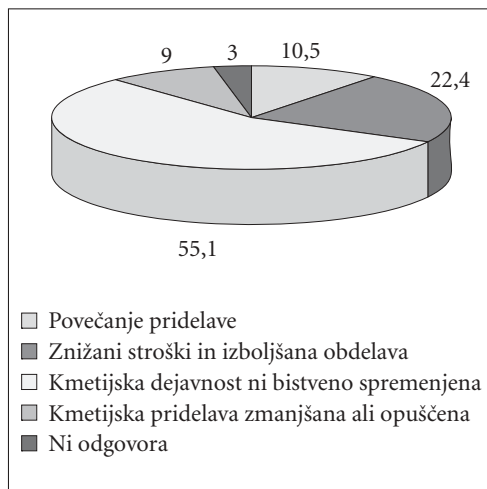
Čeprav je zložba zemljišč zahteven poseg v zemljiškoposestno zgradbo, njeni socialni in gospodarski učinki pa so zaznavni po daljšem obdobju, se vendarle razmeroma hitro kažejo tudi nekatere proizvodne spremembe. Neposredni vpliv zložbe zemljišč na preoblikovanje kmetijstva v obravnavanih naseljih smo analizirali s pomočjo treh skupin vprašanj v anketi, in sicer uresničevanje ciljev komasacije, zemljiškoposestne spremembe ter spreminjanje obsega in značilnosti pridelave.

Po Zakonu o kmetijskih zemljiščih se postopek komasacije začne, ko je v komasacijo vključenih 80 % kmetijskih površin na komasacijskem območju. Navedena zakonska zahteva pogosto otežuje ali celo onemogoča začetek postopka, saj zlasti lastniki manjših parcel ali manjših kmetij ne želijo sodelovati, ker za to nimajo ekonomskih interesov. Pogosto se za komasacijo odločijo zaradi pritiska ostalih lastnikov zemljišč. Skoraj 54 % anketiranih meni, da je bilo sodelovanje lastnikov zemljišč v vseh postopkih komasacije dobro, 12 % je zasledilo odpor, 32 % pa nezaupanje in negotovost.

Uspešnost komasacije Dravsko polje 1 vrednotimo na podlagi ocene lastnikov zemljišč o uresničevanju pričakovanj in zastavljenih ciljev. Najpomembnejša cilja, ki sta lastnike spodbudila k odločitvi za komasacijo, sta zmanjševanje stroškov in povečanje pridelave. Več kot 73 % lastnikov zemljišč meni, da so s komasacijo uresničili zastavljene cilje oziroma cilje postopno uresničujejo. Skoraj četrtina anketiranih lastnikov zemljišč ni uresničila ciljev. Kot razlog navajajo slabšo kakovost novih zemljišč, nezaključene postopke in neustrezno parcelno razdelitev. Med nezadovoljnimi prevladujejo lastniki manjših mešanih kmetij, ki imajo na komasacijskem območju večino svojih kmetijskih zemljišč. Kljub dokaj visokemu deležu tistih, ki niso bili povsem zadovoljni s komasacijo, se za zložbo preostalih zemljišč ne bi odločil zgolj en kmetovalec. To kaže na visoko osveščenost kmetovalcev o ekonomskih in socialnih učinkih komasacije, saj ima v obravnavanem območju kar 55 % kmetij združena vsa lastna kmetijska zemljišča. Po mnenju anketiranih sta pomanjkanje finančnih sredstev in nespodbudna državna politika glavni oviri, ki otežujeta izvedbo komasacije. Ob tem je treba poudariti, da je za lastnike zemljišč komasacija brezplačna. Po veljavnih predpisih mora država zagotoviti sredstva za izvedbo postopka, medtem ko izgradnjo infrastrukture financirajo lokalne skupnosti.

S komasacija Dravsko polje 1 se neposredno spremeni zemljiškoposestna zgradba tamkajšnjih kmetij, saj imajo te na komasacijskem območju v poprečju okrog 62 % svojih zemljišč, čiste kmetije 59 %, mešane pa celo 65 %.

Spreminjanje zemljiškoposestne zgradbe je najbolj neposredni učinek zložbe zemljišč, kar bo dolgoročno vplivalo na ekonomsko preoblikovanje kmetijstva ter na socialni in prostorski razvoj obravnavanega območja. Število parcel posamezne kmetije se je dobesedno prepolovilo, od 9 parcel pred komasacijo na manj kot 5 po komasaciji. Bistveno se je povečal tudi obseg kmetijskih zemljišč, ki so jih imele anketirane kmetije v lasti ali najemu na komasacijskem območju. Pred komasacijo so kmetije v poprečju

Slika 3: Sprememba kmetijske pridelave na kmetijah po komasaciji v % (Anketa gospodinjstev na Dravskem polju spomladi 2004).

obdelovale 5,8 ha, po komasaciji pa 6,4 ha. Za desetino so se na komasacijskem območju povečala zemljišča čistih kmetij in za skoraj toliko tudi zemljišča mešanih kmetij. Skupni obseg kmetij se je povečal za 0,55 ha ali za dobre 4 %. Z najemom ali nakupom zemljišč na komasacijskem območju je 30 % vseh anketiranih kmetij oziroma kar 48 % čistih kmetij povečalo obseg svojih zemljišč. Komasaacija zmanjšuje tudi število lastnikov zemljišč na komasacijskem območju oziroma spreminja lastniško strukturo na podeželju, saj se ob tej priložnosti mnogi starejši lastniki odločijo za prepis zemljišč na naslednike. Ob tem je treba upoštevati dejstvo, da se lastniška razmerja dokončno uredijo šele po razrešitvi vseh pritožb in po izdaji pravnomočnih odločb o novi razdelitvi zemljišč, zato ni mogoče že med izvajanjem komasacije povsem natančno ugotoviti vseh zemljiškoposestnih sprememb. Pričakovati je, da bodo lastniške spremembe po zaključku komasacije še obsežnejše.

Komasacija spreminja velikost kmetij in s tem posredno tudi njihovo proizvodno usmerjenost in obseg pridelave. Pričakovati je, da se bodo obsežnejše in učinkovitejše proizvodne spremembe uveljavile šele v daljšem časovnem obdobju ter v povezavi z drugimi ukrepi, kot so: povezovanje pridelovalcev, zagotavljanje investicijskih sredstev, uspešnost živilske industrije, spodbujanje znanja in podobno.

Že prvo leto po novi zemljiški razdelitvi ena tretjina anketiranih kmetij ugotavlja pozitivne proizvodne spremembe, ki se kažejo v zmanjšanju stroškov ter v večji in boljši pridelavi. Po pričakovanju komasaacija v začetni fazi ni spodbudila kmetij k uvajanju specializacij in dopolnilnih dejavnosti. Za dobrih 55 % kmetij se kmetovanje na komasacijskem območju ni bistveno spremenilo, medtem ko jih je 9 % zmanjšalo ali celo opustilo kmetijsko pridelavo. Pridelava poljščin na komasacijskem območju se navezuje na živinorejo, ki je na Dravskem polju prevladujoča kmetijska dejavnost. Da bi povečali delež lastne krme za prehrano živali, kmetovalci povečujejo površine, zasajene z žiti in koruzo, ter zmanjšujejo pridelavo krompirja in sladkorne pese. Na komasacijskem območju se je nekoliko povečala pridelava buč, ki so ena izmed najpomembnejših dopolnilnih kultur na kmetijah severovzhodne Slovenije.

Na vprašanje, s katerimi ukrepi bi na komasacijskem območju izboljšali kmetijsko pridelavo, je več kot 40 % anketiranih kmetovalcev izpostavilo boljše agrotehnične ukrepe. Kmetovalci se zavedajo pomena uvajanja novih tehnologij, spremljanja in dobrega načrtovanja pridelave, za kar pa je treba pridobiti več strokovnega znanja ter vzpostaviti kakovostno sodelovanje s stroko in med pridelovalci. Na obravnavanem komasacijskem območju je uveljavljanje novih tehnologij pridelave, kot je ekološko kmetijstvo, pomembno tudi zaradi zaščite vodnih virov oziroma podtalnice.

8 Sklep

V gospodarsko in naravno dokaj enotni pokrajini ob Dravi so precejšnje razlike v velikosti kmetij in gospodarski zgradbi kmetijstva med naselji na Dravskem in Ptujskem polju, kar je posledica lokalnih naravnih razmer, različne urbanizacije in zaposlovanja v nekmetijskih dejavnostih, dosedanjega zemljiškoposestnega razvoja in izvedenih zemljiških ukrepov, kot so melioracije in komasacije. Med ključne posebnosti, ki določajo prihodnji razvoj obeh naravnih enot, uvrščamo:

- neenakomeren demografski razvoj med naravnima enotama (po letu 1991 se število prebivalcev na Ptujskem polju zmanjšuje, medtem ko je za Dravsko polje značilna stagnacija števila prebivalcev);
- intenzivno zmanjševanje v kmetijstvu aktivnega prebivalstva in števila kmečkih gospodinjstev na Ptujskem polju po letu 1991 (leta 2002 je bilo v izbranih naseljih na Dravskem polju v kmetijstvu aktivnih 19,6 % prebivalcev, na Ptujskem polju pa le 8,1 %);
- razlike v poprečni velikosti kmetij (leta 2000 je bila poprečna velikost kmetij na Ptujskem polju 5,1 ha, na Dravskem polju pa 7,3 ha);
- razlike v velikostni zgradbi kmetij na Dravskem in Ptujskem polju (leta 2000 je bilo na Dravskem polju v velikostni skupini nad 5 ha 45,3 % kmetij, na Ptujskem polju pa le 26,1 % kmetij).

Socialno, gospodarsko in prostorsko preoblikovanje podeželskih naselij ter spreminjanje kmetijstva na Dravskem polju ni zgolj posledica komasacij, so pa te pospešile spremembe in skupaj z drugimi dejavniki sooblikovale današnjo in v marsičem tudi prihodnjo podobo te naravne enote.

Komasacije spreminjajo zemljiško in lastniško strukturo tako, da:

- zmanjšujejo število parcel na komasacijskem območju in s tem število parcel posamezne kmetije;
- zmanjšujejo število lastnikov zemljišč na komasacijskem območju;
- povečujejo obseg zemljišč proizvodno usmerjenih kmetij in velikost kmetij;
- spreminjajo pridelavo na komasacijskem območju in agrotehnične ukrepe.

Komasacija je nedvomno najbolj celovit poseg v posestno, prostorsko, gospodarsko in socialno zgradbo podeželja in podeželskih naselij. Je vzrok pozitivnih proizvodnih in ponekod nedvomno tudi negativnih okoljskih sprememb ter je hkrati rezultat njegovega gospodarskega in socialnega preoblikovanja. Največ komasacij je na kmetijsko produktivnih območjih oziroma na območjih, ki želimo pospešiti razvoj, kar pomeni, da komasacija ni končno dejanje razvojnih prizadevanj, temveč njegovo nadaljevanje (Prosen 1993, 48). Komasacija zahteva interdisciplinarni pristop, saj ni namenjena zgolj razvoju kmetijstva, temveč je njen cilj tudi urejanje podeželskih naselij, urejanje pokrajine, varstvo narave in okolja, zaščita vodnih virov in nenazadnje celosten razvoj posameznih območij. Takšen namen imajo komasacije v večini evropskih držav (Prosen 1993, 48).

Pomanjkljivost večine starejših komasacij v Sloveniji je neupoštevaje biotske pestrosti podeželja ter posebnosti funkcijskega in prostorskega razvoja podeželskih naselij. Žal tudi za novejšje komasacije niso izdelane temeljite analize njihovih gospodarskih in socialnih učinkov, prav tako pa ne vključujejo celostnih načrtov razvoja podeželskih naselij in njihovega funkcijskega preoblikovanja. Doslej izvedene komasacije na Dravskem polju so se »izogibale«¹ podeželskih naselij oziroma ne obravnavajo njihove aktualne socialne, prostorske in funkcijske problematike, kot so razvoj storitvenih in drugih nekmetijskih dejavnosti na podeželju, urbanizacija podeželskih naselij, odnosi med različnimi socialnimi skupinami in drugo.

9 Viri in literatura

- Belec, B. 1990: Razdrobljenost kmetijskih zemljišč kot persistentni dejavnik inovacijskih procesov v kmetijstvu na primeru Murskega polja. Znanstvena revija: Družboslovje in filozofija 2. Ljubljana.
- Cunder, T. 2002: Strukturne spremembe v slovenskem kmetijstvu in razvoj podeželja. Dela 17. Ljubljana.
- Dernulc, S. 2002: Popis kmetijskih gospodarstev. Ljubljana.

- Erjavec, E. 2001: Pregled kmetijske politike v Sloveniji. Ljubljana.
- Kladnik, D. 1996: Problematika preobrazbe podeželja z vidika prilagajanja kmetijske pridelave normativom Evropske zveze. Spodnje Podravje s Prlekijo. Ljubljana.
- Klemenčič, M. M. 1997: Innovative processes in Slovenian areas in the periode of transition. Rural geography and environment. Brno.
- Kovačič, M. 1996: Socio-ekonomska in velikostna struktura kmetij v Sloveniji v obdobju 1981–1991. Ljubljana.
- Kovačič, M. 2003: Razvojni trendi v slovenskem kmetijstvu. Zbornik Biotehniške fakultete, Kmetijstvo 81-2. Ljubljana.
- Krajnc, D. 1999: Strukturne spremembe v kmetijstvu SV Slovenije po letu 1990. Magistrsko delo, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Pak, M. 1999: Problems of agriculture in Slovenia with special reference to Cirkovce. GeoJournal 46. Dordrecht, Boston, London.
- Popis kmetijskih gospodarstev leta 2000.
- Popis prebivalcev, gospodinjstev in stanovanj v letu 2002. Ljubljana.
- Popis prebivalcev, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodarstev v letu 1981.
- Popis prebivalcev, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodarstev v letu 1991.
- Slovensko kmetijstvo in Evropska unija. 2003. Društvo agrarnih ekonomistov Slovenije, Ljubljana.
- Zagorc, B. 2001: Popis vrtnarstva. Ljubljana.

10 Summary: The impact commassation has on agriculture and rural settlements in the Drava and the Ptuj field

(translated by Irena Posavec)

Land dispersion caused by complicated social and economic development of Slovene rural countryside in the second half of the former century is one of the main obstacles for modernization of agriculture. The future of agriculture depends on structural changes which tend towards enlarging the size of the farms, improving farm land ownership structure, providing landowners with better education, lowering the age of landowners, introducing production, specialization and strengthening the ties among farmers in wholesome development of rural countryside. In the last 20 years several commassations of land have been performed in the region of Ptuj, thus lessening the dispersion of rural fields and consequently increasing the production.

In this article some changes in farming on the Drava field and Ptuj field after the year 1991 are presented as well as differences in farmland ownership structure between the two natural entities. In the main part of the article we present in detail the influence the commassation has had in reshaping agriculture on the Drava field. The assessment has been reached by the method of comparative analyses of the so far existing social economic development inside some of the chosen settlements on the Drava and Ptuj field.

In the year 2000-the average size of farms in the Kidričevo commune amounts to 8.9 hectare while in the chosen Drava field settlements even to 11.3 hectare. The farms on the Ptuj field are smaller amounting to 5.2 hectare in average in the Markovci commune or 4.9 hectare in the four chosen settlements. Considerable differences between the two natural entities are evident when comparing the changes in the size of farms for the period from 1991 to 2000. But there is the common tendency of decreasing the number of small farms in the size groups up to 5 hectare as well as increasing the share of middle large and large farms. On the Drava field the process is more intensive as we can find 24.7% of farms bigger than 5 hectare in 1991 but in the year 2000 nearly 45.3%. On the Ptuj field there were 15% of farms bigger then 5 hectare in 1991 and 26.1% nine years later.

The two fields Drava and Ptuj seems similar on first sight as regards economy or nature however the differences appear as results of specific natural conditions in both entities, earlier urbanization of

the Drava field, employment in non agricultural branches, the previous land ownership development and last but not least the so far performed commassations.

The commassation of land is the most wholesome intervention into economic, social or regional structure of countryside and its settlements that is why the consequences are complex and obvious on various areas. Commassation of the Drava field leads to evident changes of land and ownership structure, decreasing the number of parcels in the area where commassation has already been performed consequently decreasing the number of parcels the farm has, lessening the number of landowners, increasing the size of production oriented farms thus the size of the farms themselves, the production on the commassation area is changing and they are introducing new agrotechnical steps.